

УДК 008:821.161.2.09](477)

*Піщанська Вікторія Миколаївна,
кандидат культурології, доцент,
докторант Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв*

РЕЛІГІЙНО-ЕСТЕТИЧНИЙ СИНКРЕТИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ БАРОКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розглядаються особливості української барокової літератури; аналізується роль козацтва в культурно-мистецьких процесах XVII – XVIII ст., що відбувалися в Україні під впливом загальноєвропейських тенденцій бароко та феномену українського козацтва; досліджується вплив естетичних ідей кінця XVII – початку XVIII ст. на формування козацької літератури; піддаються стилевому аналізу пам'ятки козацької барокової літератури, завдяки яким можна стверджувати про її автентичність та самобутність.

Автор доходить висновку, що у літературному мистецтві українського козацтва типологічно бароковим виступає, перш за все, синкретизм естетики та релігії, заснований на жанрово-тематичному та художньо-образному ґрунті української етнічної культури.

Ключові слова: українське козацтво, духовна культура, літературне мистецтво, козацьке бароко, релігійно-естетичний синкретизм.

*Пищанская Виктория Николаевна, кандидат культурологии, доцент, докторант
Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств*

Религиозно-эстетический синкретизм украинской барочной литературы

Рассматриваются особенности украинской барочной литературы; анализируется роль казачества в культурных процессах XVII – XVIII вв., происходивших на Украине под воздействием общеевропейских тенденций барокко и влиянием феномена украинского казачества; исследуется влияние эстетических идей конца XVII – начала XVIII вв. на формирование казацкой литературы; подвергаются стилевому анализу памятники барочной литературы украинского казачества, благодаря которым можно утверждать о ее подлинности и самобытности.

Автор приходит к выводу, что в литературном искусстве украинского казачества типологически барочным выступает, прежде всего, синкретизм эстетики и религии, основанный на жанрово-тематической и художественно-образной основе украинской этнической культуры.

Ключевые слова: украинское казачество, духовная культура, литературное искусство, казацкое барокко, религиозно-эстетический синкретизм.

*Pishchanska Victoriia, PhD in Cultural Studies, Doctoral-candidate, National Academy of
Managerial Staff of Culture and Arts*

Religious and aesthetic syncretism of ukrainian baroque literature

The peculiarities of Ukrainian baroque literature of XVII – XVIII centuries are studied; the role of the Cossacks in the cultural processes that occurred in Ukraine under the influence of common European Baroque trends and phenomenon of Ukrainian Cossack sis analyzed; the influence of aesthetic ideas on the formation of Cossack literature is researched; Cossack Baroque monuments of literature are under stylish analysis due to them it's possible to confirm its authenticity and originality.

The author states that in the Ukrainian literature in the second half of XVII – XVIII centuries the individual traits of Ukrainian baroque, such as mobility and dynamism distinctly exude and become generalized characteristics of aesthetics Ukrainian Baroque art. Theological and

religious orientation of old Ukrainian literature gradually loses its priority and slowly gets rid of absolute influence of religious and theological orientation, conceding to active displays of forming of new expressions of religious and aesthetic characteristics and eventually picking up noticeably secular content, synthesizing in itself religion and aesthetics in deep ethno-cultural basis. The author acknowledges that the uniqueness of Ukrainian Cossacks literature consists in the simultaneous superposition of cultural, historical, stylistic and ethnic traditions on the artistic and aesthetic tendencies of the Baroque style, which stipulated for religious and aesthetic syncretism in literary imagery of Cossack time in Ukraine.

According to the author, Cossack`s times chronicles appears as a system of shaping of Ukrainian spiritual culture of XVII – XVIII centuries, and chronicles written by Cossacks or about them in terms of cultural studies represent a way of Cossack spirit in Ukraine of baroque era, which emerges as a cultural and historical integrity. It includes world-view structures, legal state foundation principles, religious beliefs, ethical principles, Baroque style of thinking, syncretism of spiritual creativity, aesthetic preferences and also the distinctive old Ukrainian language.

The author believes that in the Cossack chronicles we dealing with discourse, which form as a way of literary expression of chronological narrative history of Ukrainian Cossacks is a kind of original baroque poetics. The author supposes that the system of artistic means of combination of poetics with rhetoric and homiletics aims is not just information transfer but influence over the emotions and feelings of the reader, over his religious and aesthetic consciousness. "Barokovist" of Cossack chronicles the author defines not only in their syncretistic form and literary style, but above all, in the author's philosophical attitude to the events of contemporary life and the realities of cultural and historical era, with some elements of aesthetic, rhetorical and preaching fervor.

While analyzing oratorical-preaching prose, which received significant rise since the second half of XVII – XVIII centuries, the author states that sermon permeated by baroque poetics was being written and proclaimed by following strict rhetorical and homiletical rules using expressive language and emotionally intense dynamic development of the plot. Author, relying on the opinion of the researchers, confirms the important place of baroque sermon in the history of Ukrainian literature, but states the fact of insufficient study in the scientific literature aesthetic and educational ideas of prominent Ukrainian religious and literary figures of XVII – XVIII centuries, that went down in history of church culture and mainly remaining until now out of scientists` sight. Concerning to the poetic art, which was the high development in Cossack`s period, the author believes that a significant religious and aesthetic diffusivity, which occurs due to interpenetration of secular elements in spiritual poetry, and mainly, through extensive borrowing by the authors of poetic works both secular and spiritual content and imagery and forms of folk poetry, contributed to the rise of baroque poetry, that is diverse in stylistic, genres and themes. The author acknowledges that Ukrainian Baroque distinguishes by comprehensive aspiration for reflecting in the art of multifaceted Ukrainian cultural soul and by attempts to reveal religious spirituality by aesthetic means.

The author concludes that from the middle of XVII century we have the opportunity to talk about the authentic, unique and original art of Ukrainian Baroque, including literary, where spiritual syncretism by its foundation was state-consciousness based on cultural and historical memory and national and religious interests, and whence the unity of religious and aesthetic principles in spiritual culture of Ukrainian Cossacks appeared. Thus in the literary art of Ukrainian Cossacks typologically baroque primarily is syncretism of aesthetics and religion, based on the genre and thematic and imaginative ground of Ukrainian ethnic culture.

Key words: Ukrainian Cossacks, spiritual culture, literary art, Cossack`s Baroque, religious and aesthetic syncretism.

Бароко як певний стиль пластичних мистецтв, переважно архітектури, малярства та скульптури, отримало значний розвиток в українській культурі XVII – XVIII ст. у часових і синтетичних мистецтвах – літературі, музиці, театрі. Стильові риси бароко, що почало формуватися в Україні пізніше, ніж у Західній

Європі, найперше виявилися саме у мистецтві літератури. Ураховуючи те, що в епоху бароко будь-які твори мистецтва мали виконувати суспільно корисну функцію, головним чином у релігійних або соціально-публічних сферах, мистецька діяльність узагалі не мислилась як особлива царина виробництва духовних, у т. ч. естетичних цінностей. Отже, переважна більшість літературних, музичних і театральних витворів українського мистецтва XVII – XVIII ст. – твори для релігійних потреб або на релігійну тематику. Варто зазначити, що головною діючою особою української культури досліджуваного часу було українське козацтво, тому у переважній більшості мистецькі твори були або присвячені українському козацтву, або створені самими козаками чи за їхньої участі.

Утім, незважаючи на яскраво виражений соціально-репрезентативний характер мистецтва XVII – XVIII ст., його бароково-типологічні ознаки гармонійно влилися у сплетіння стилів української козацької культури на основі її глибинної етнічності та всеосяжного релігійно-естетичного синкретизму. Саме тому актуальною є проблема співвідношення релігійних і художньо-естетичних чинників бароко та питання їх синкретизму в літературі українського козацтва. Дослідження козацького мистецтва, зокрема його літератури, дає можливість зрозуміти ті особливості культури України, які є показником української духовності в її самобутності, неповторності та автентичності.

Феномен української барокової літератури приваблював дослідників ще з XIX ст. Перші спроби осмислення давньої літератури (такою за традицією вважають українську літературу другої половини XVII – XVIII ст. [2, 948]) мали певний негативний відтінок, інколи навіть іронічний, а її специфічні стилістичні особливості сприймалася як застарілі та нецікаві. Як стверджує знавець історії української літератури В. Шевчук, "ні Тарас Шевченко, ані його оточення, ані пізніші митці й дослідники бароко не відчували й не розуміли краси його, а тим більше його світла" [7, 9]. Першим, хто "побачив та почув те світло" в давній українській літературі, пам'яток старого письменства, дослідник вважає великого українського письменника І. Франка, який, на його думку, лише поклав початок у вивченні українського бароко, "розсипавши в дрібніших і більших своїх розвідках безліч високо цінних поміток" [7, 9]. На думку В. Шевчука, видатний український історик М. Грушевський у своїй, винятково предметно-визначній "Історії української літератури", тільки дійшов до бароко і почав осмислювати його [7, 9]. Проте давня українська література залишилася практично ним не розглянута.

На початку XX ст., завдяки численним публікаціям літературних пам'яток кінця XVII – XVIII ст., здійснено активні спроби осмислення барокової поезики, спершу досить спрощені та упереджені, що поклали початок для вивчення українського літературного бароко, зокрема в роботах П. Куліша, О. Огоновського, І. Вагилевича та ін. Окремі дослідження української літератури, зокрема давньої, літературознавчого та історичного характеру, науковим стрижнем яких вважалася естетика, здійснювалися в діяльності філологічного семінару Київського університету під керівництвом В. Перетца та його вихідцями, серед яких були Я. Гординський, С. Маслов, М. Петров, К. Студинський, В. Щурат та ін.

Необхідно зазначити, що в роботі семінару вершиною науковості й об'єктивності оголошувалася переважно філологічна методологія, а естетичне сприйняття літературних явищ сприймалося лише історичним документом і аж ніяк не критерієм. Головним було опрацювання самого твору, а не дослідження його зв'язків із зовнішніми обставинами.

Пізніше, літературні рецепції бароко коливалися від цілковитого захоплення ним і глибокого осмислення (М. Возняк) до повного неприйняття й спростування його як історико-культурного явища (О. Білецький). Велику увагу вивченню давньої української літератури, зокрема барокової, приділяв Д. Чижевський, чії праці для дослідників бароко мають неоціненне значення. Для осмислення культурних явищ різних епох у вивченні наявного матеріалу вчений застосовував культурно-стилістичні методи. Д. Чижевський, побудувавши власну теорію культурно-стилістичних епох та розробивши власну схему розвитку культурних стилів, ствердив бароко як історико-стилістичне явище. На жаль, у своїх дослідженнях Д. Чижевський розглядає переважно стару церковнослов'янську літературу, а провідними творцями бароко вважає православних монахів і, цим самим, дещо нехтує багатомовністю та різноконфесійністю, що мала місце на українських теренах XVII – XVIII ст. Передусім, досліджуючи кириличне письмо, вчений практично ігнорує літературу, створену іншими верствами населення, у тому числі тими, котрі відіграли особливу роль у піднесенні барокової доби, зокрема обходить літературу, написану козаками та про них, тому заперечує навіть саму назву бароко як "козацького".

Ідеологічні підґрунтя у вивченні давньої української літератури чітко простежуються у радянському літературознавстві, коли навіть у дослідженнях видатних і знаних учених соціалістичного періоду, вимушеною й первинною була кон'юнктурна тенденційність. Стрижневою вважалася ідейна суть мистецтва, дещо упереджено розглядалися його художні та мистецькі особливості, естетичні, тим паче етнонаціональні цінності творів практично не помічалися. У вивченні давньої української літератури перелом відбувся лише у пострадянський період, наприкінці XX ст., після виходу у світ низки творів XVII – XVIII ст., надрукованих як в оригіналах, так і в перекладах сучасною українською мовою. Аналітичні розвідки українського літературного бароко В. Кречотня, В. Колосової, В. Литвинова, П. Махновця, О. Мишанича, В. Маслюка, М. Сулими, В. Яременка та ін. являють собою вагомий пласт дослідження української культури епохи бароко, зокрема літератури досліджуваного періоду.

Початок XXI ст. був ознаменований виходом низки фундаментальних праць, присвячених дослідженню українського бароко, зокрема літературного, серед яких: третій том "Історії української культури", присвячений історії національно-культурного процесу в другій половині XVII – XVIII ст. [2]; колективна монографія "Українське бароко" [4]; "Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть" [7] та чимало інших, як авторських наукових монографій і колективних праць, так й окремих розділів до тематичних видань.

Мета статті полягає у проведенні системного аналізу основних стильових рис барокової літератури козацької доби, що формувалися на засадах глибокої

релігійності українського козацтва та у силовому полі культурних традицій бароко. Тож завданням є розкриття сутності релігійно-естетичного синкретизму як важливого чинника стильового розвитку літератури українського козацтва та визначення автентичності, самобутності й неповторності літературного мистецтва XVII – XVIII ст. у контексті духовних взаємозв'язків релігійної та художньої культур.

Українській бароковій літературі, як зазначає В. Кречотень, притаманні всі риси цього стилю: антиномічне сприйняття і відображення світу, почуттєва і інтелектуальна напруженість, поєднання аскетичних закликів із гедонізмом, рафінованості з брутальністю, абстрактної символіки з натуралістичністю в трактуванні деталей, динамічність, афектованість, театральність, феєричність, ілюзіонізм [3, 8]. Водночас в українській літературі другої половини XVII – XVIII ст. виразно проступають індивідуальні риси українського бароко, як то рухливість і динамізм, що стають узагальненими характеристиками естетики українського барокового мистецтва. Богословсько-релігійна спрямованість давньої української літератури поступово втрачає свою пріоритетність та поволі позбувається абсолютності впливу релігійно-богословської спрямованості, поступаючись активним проявам формування нових релігійно-естетичних ознак і з часом набираючи відчутно світського змісту, синтезуючи у собі релігію і естетику на глибинній етнокультурній основі.

Формування стилю бароко в літературі, у т.ч. козацькій, співпадає з розквітом української мемуарно-історичної прози у різних її формах. В основному твори цього жанру – українські літописи XVII – XVIII ст., які поділяються на декілька жанрових груп: козацькі, регіональні, монастирські, діаріуші, сімейні хроніки, хроніки та реєстри, компіляції у формі історичного викладу [4, 447]. Козацькі літописи розглядаються дослідниками історії культури переважно як чинник українського державотворення [6]. З іншого боку, унікальним для нашого дослідження є виявлення у літописних текстах XVII – XVIII ст. ознак барокового стилю. Науковцем В. Шевчук доведено, що стильові ознаки бароко "є особливо виразними саме в козацькому літописанні" [4] так само, як винятковою є їх жанрова різноманітність [8, 46].

Козацькі літописи, які названі літописами досить умовно (М. Марченко), частіше є жанрово змішаними та стилістично різними [8, 46]. Більшість з них – історико-літературні твори або історичні перекази та оповідання другої половини XVII – середини XVIII ст., що переважно відтворювали події часів козаччини, звідси їх умовна назва "козацькі". Написані козацькі літописи на основі ймовірних історичних джерел, документальних матеріалів і на засадах усної народної традиції українського епосу, відтак вони є часто компілятивними. Джерелами козацьких літописів були давні українські літописи, як то Острозький, Чернігівський, Південно-Руський, Лизогубівський, Густинський, Межигірський тощо. Утім, слід зауважити, що автори історичних писань не лише переказували факти тогочасності, а й прагнули усвідомити історичні події, описати їх специфічність та самобутність, показати їхню перманентність та винятковість. Літописці, здебільшого, були свідками, навіть учасниками історичних подій. Вони переживали те, що відчувала людина доби бароко, тому описували

факти як їх безпосередні очевидці. У козацьких літописах відчутним є прагнення автора не лише відтворити історію, а й передати естетичні почуття, переживання, емоційні враження, що є характерним для мистецтва, зокрема літератури бароко.

Особливою ознакою, притаманною бароковій літературі, є прагнення до відтворення естетичної площини явищ історії, з чітко вираженою позицією автора. Як вважає О. Мишанич, більшість творів жанру мемуарно-історичної прози – це пам'ятки історіографії, але вони не позбавлені літературних якостей і кращі з них займають важливе місце в історії української літератури [2, 950].

Козацькі літописці у своїх текстах широко використовували усну народну творчість – легенди, оповіді, спогади сучасників, перекази, пісні тощо, про козацьку добу та козацтво, визначні події та видатних особистостей, зокрема про події Національно-визвольної війни та добу Б.Хмельницького. У козацьких літописах відчутним є звернення до творів чужоземних істориків, найбільше польських, які у своїх працях торкалися історії України, – М. Бельського, О. Гваньїні, М. Стрийковського, С. Твардовського та ін. [2, 950]. Відомими є літописи про Україну авторства Гійома Боплана, К. Гарммердерфера, Йогана Енгеля, С. Зарульського, О. Рігельмана та інших, у яких зарубіжні автори торкаються питань культури українського козацтва.

Помітною у козацьких літописах є їх спорідненість із козацькою словесністю з широким відображенням подій XVII – XVIII ст. Сучасними науковцями доведено, що літописні оцінки багатьох подій, явищ, фактів і осіб збігаються з фольклорними [2, 950]. Підтвердження цьому знаходимо у трьох козацьких літописах, що являють собою унікальні зразки української історичної прози кінця XVII – початку XVIII ст., а саме у літописах Самовидця, Григорія Грабянки та Самійла Величка. Увагу дослідників вони привертають з середини XIX ст. й до сьогодні "в основному як твори барокової прози, початкової історичної романістики" [2, 954].

На нашу думку, літописання козацьких часів постає як система формування української духовної культури XVII – XVIII ст. З точки зору культурології, літописи, написані козаками та про них, репрезентують уклад козацького духу України барокової доби, що вимальовується як культурно-історична цілісність, яка включає в себе світоглядні структури, правові засади державотворення, релігійні переконання, етичні засади, бароковий стиль мислення, синкретизм духовної творчості, естетичні уподобання, а також характерну староукраїнську мову. У козацьких літописах маємо справу з дискурсом, форма якого як спосіб літературного вираження хронологічної оповіді історії українського козацтва являє собою своєрідну барокову поетику. Система художніх засобів поєднання поетики з риторикою і гомілетикою має на меті не просто передачу інформації, а й вплив на емоції та почуття читача, на його релігійно-естетичну свідомість. "Бароковість" козацьких літописів виявляється не тільки у їхній синкретичній формі та літературному стилі, а й, головне, у світоглядному ставленні автора до подій тогочасного життя та реалій культурно-історичної доби, з певними елементами естетичного, риторичного та проповідницького пафосу.

У системі козацького літописного дискурсу не підлягає сумніву ототожнення понять "володіння словом" та "володіння реальністю". Дійсно, "той, хто

володіє словом – володіє реальністю: розуміє її, впливає на неї, прилучається до її порядку" [1, 115]. Своєю злободенністю, своїм "володінням реальності", тобто наближенням до життя, своїм національно-патріотичним духом козацькі літописи "затінили своїх попередників – "хроніки", "діаріуші" і "синопсиси" та водночас вони продовжили й доповнили їх, пов'язали козацьку традицію з героїчною добою княжих часів" [2, 950]. Козацькі літописці у своїх працях зобразили українське козацтво як безпосереднього послідовника "героїчної лицарської княжої доби", а головне (і це довели автори української мемуарно-історичної прози) саме козацтво виступило у час формування та розквіту наступної барокової доби як "захисник християнської віри, прийнятої та освяченої далекими предками" [2, 950]. Як наслідок спостерігаємо глибинний релігійно-естетичний синкретизм, що лежить в основі українського літописання, заснований на взаємозв'язках споконвічних православних традицій, світоглядних ідей українського козацтва та самобутніх художніх канонів українського бароко.

Починаючи з другої половини XVII – XVIII ст., значного піднесення отримала ораторсько-проповідницька проза. Пронизана бароковою поетикою проповідь писалася та проголошувалася з дотриманням чітких риторико-гомилетичних правил, використовуючи експресивну мову та емоційно напружений динамічний розвиток сюжету. Вагоме місце в історії української літератури, в тому числі у "красномовному письменстві" барокової проповіді забезпечили "вишуканий стиль, виразна образна матерія, метафоричність мови, логічна стрункість композиції, завершеність думки й ідеї і в цілому художній виклад" [2, 963]. Як стверджує О. Мишанич, проповідницька майстерність видатних українських релігійних і літературних діячів XVII – XVIII ст. Лазаря Барановича, Антонія Радивиловського, Теофана Прокоповича, Георгія Кониського, Івана Леванди, Іриней Фальковського, що увійшли в історію церковної культури, чекає на вивчення та "може бути предметом спеціальних досліджень" [2, 963]. Естетичні та просвітницькі ідеї козацьких проповідників залишилися, головним чином, поза увагою дослідників.

Високого розвитку за козацьких часів отримало поетичне мистецтво, яке поділялося на духовне та світське. Проте, слід зазначити, що таке ділення було дещо умовним, а до середини XVIII ст. взагалі стало малопомітним, завдяки взаємопроникненню світських елементів у духовну поезію, а головне – через широке запозичення авторами поетичних творів як світського, так і духовного змісту, образності та форм народної поезії. Саме значна релігійно-естетична дифузійність сприяла піднесенню барокової поезії, багатоманітної за стилістикою, жанрами та темами. Таку дифузійну, "синтетичну суть" бароко розглядав Д. Чижевський, стверджуючи, що бароко в найглибшій своїй суті "течія "синкретична", в якій зростається в єдність різноманітне, що виходить не з одного чи нечисленних пунктів погляду, а з багатьох, до того таких, що між собою нічого спільного не мають..." [5].

Таким чином, українське бароко вирізняється усеосяжним прагненням відображення у мистецтві багатогранної контрастності української культурної душі, прагненням розкрити релігійну духовність естетичними засобами. Почи-

наючи з середини XVII ст. можемо говорити про автентичне, унікальне та своєрідне мистецтво українського бароко, зокрема літературного, де духовний синкретизм своїм підґрунтям мав державницьку свідомість, засновану на культурно-історичній пам'яті та національно-конфесійних інтересах, звідки і виникла єдність релігійного та естетичного початків у духовній культурі українського козацтва. У літературному мистецтві українського козацтва типологічно бароковим виступає, перш за все синкретизм естетики та релігії, заснований на жанрово-тематичному та художньо-образному ґрунті української етнічної культури.

Література

1. Бондаревська І. А. Парадоксальність естетичного в українській культурі XVII – XIII століть : монографія / І. А. Бондаревська. – К. : ПАРАПАН, 2005. – 308 с.
2. Історія української культури: У 5 т. / Гол. ред. Б. Є. Патон; відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – 1246 с.
3. Українська література XVIII ст. / Ред. І. О. Дзеверін. – К. : Наукова думка, 1983. – 694 с.
4. Українське бароко : у 2 т. / Кер. проекту Д. Наливайко; ред. кол. : Д. Горбачов, Я. Ісаєвич, І. Ісиченко та ін. – К. : Акта, 2004. – Т. 1. – 635 с.
5. Чижевський Дмитро. Українське літературне бароко / Дмитро Чижевський // Вибрані праці з давньої л-ри. – К.: Обереги, 2003. – Т. 4. – 576 с.
6. Шевчук Валерій. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення / Валерій Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – 392 с.
7. Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Українська література XVI –XVIII століть: У 2 кн. / Валерій Шевчук. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 400 с.
8. Шевчук Валерій. Муза Роксоланська: Українська література XVI –XVIII століть: У 2 кн. / Валерій Шевчук. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 728 с.

References

1. Bondarevskaya, I.A. (2005) The paradox of Ukrainian culture in aesthetic XVII-XIII century: Monograph. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].
2. Paton, B.E. (Eds.). (2003). History of Ukrainian Culture: in 5 vol. Vol. 3: Ukrainian culture of the second half of XVII-XVIII centuries. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Dzeverin, I.O. (Eds.). (1983). Ukrainian literature XVIII century. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Nalyvayko, D. (Eds.). (2004). Ukrainian Baroque: in 2 vol. Vol. 1. Kyiv: Akta [in Ukrainian].
5. Chizhevsky, D. (2003). Ukrainian Baroque literature. Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
6. Shevchuk, V. (1995). Cossack state. Studies in the history of Ukrainian state.
7. Shevchuk, V. (2004). Muse Roksolanska: Ukrainian literature XVI-XVIII centuries: In 2 books. Book One: Renaissance. Early Baroque. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Shevchuk, V. (2005). Muse Roksolanska: Ukrainian literature XVI-XVIII centuries: In 2 book. Book Two: A mature Baroque. Late Baroque. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].